

Jan Mączyński

OPOZYCJE SEMANTYCZNE RZECZOWNIKÓW OZNACZAJĄCYCH OSOBY
WE WSPÓLczesnym JĘZYKU POLSKIM

Rozpatrywane tu zagadnienie jest jednym z elementów analizy kategorii gramatycznej rodzaju w języku polskim. Zagadnieniu temu poświęcono ostatnio wiele uwagi. Funkcjonowaniu kategorii gramatycznej rodzaju na płaszczyźnie składniowej (tzw. rodzaj selektywny, klasy uzgodnienia składniowego)¹ poświęcił ważne studium Z. Saloni. Jego referat na konferencji w Zawoi oraz koreferat M. Kucały, a także dyskusja, jaka się wokół nich toczyła, wniosły istotny wkład do wiedzy na temat funkcjonowania tej kategorii gramatycznej we współczesnym języku polskim². Uświadomiły one jednocześnie, że rodzaj gramatyczny w języku polskim jest kategorią złożoną, występującą na różnych poziomach struktury językowej: syntaktycznym, morfologicznym (fleksyjnym i słowotwórczym) i leksykalnym.

Największą jednolitością i kategoriałnością charakteryzuje się strona syntaktyczna uzewnętrzniania się kategorii rodzaju. Pozostałe elementy występują w sposób rozproszony i fragmentaryczny. Pomijanie ich jednak nie pozwala na pełne i wyczerpujące przedstawienie struktury i sposobów funkcjonowania tej kategorii gramatycznej.

Na potrzebę uwzględniania elementów semantycznych - przez niektórych językoznawców wręcz kwestionowanych, jako cech istotnych dla funkcjonowania tej kategorii - zwraca uwagę m. in. A.

¹ Por. A. A. Z a l i z n i a k, *Ruskoje imienneje słowoizmienienie*, Moskwa 1967, s. 62 i n.

² Kategorie gramatyczne grup imiennych w języku polskim. *Materiały konferencji Pracowni Gramatyki Współczesnej Polszczyzny Instytutu Języka Polskiego PAN. Zawoja 13-15 XII 1974*, Wrocław 1976.

A. Zalizniak, który obok klas uzgodnienia syntaktycznego mówi również o uzgodnieniu semantycznym³.

Jak powszechnie wiadomo, kategoria gramatyczna rodzaju w odniesieniu do rzeczowników obejmuje dwa rodzaje ich desygnatów: 1) rzeczowniki będące nazwami istot żywych (osób i zwierząt) oraz 2) przedmiotów (skrótowo rzecz ujmując). Rzeczowniki pierwszej grupy, zwłaszcza będące nazwami osób, poza możliwością prezentowania cech gramatycznych rodzaju posiadają jeszcze zdolność wskazywania na płęć desygnatu. Tę możliwość uzewnętrzniania pozajęzykowych cech przyjęto nazywać rodzajem naturalnym odpowiednich rzeczowników lub rodzajem referencjalnym. Jest to bardzo ważna cecha różniąca te dwie grupy rzeczowników.

Ze względu na kategorię gramatyczną rodzaju rzeczowniki tworzą opozycje. Opozycje te mogą być albo semantyczne albo asementyczne⁴.

O p o z y c j e a s e m a n t y c z n e - charakteryzują się tym, że wchodzące w ich skład formy nie są zróżnicowane kategoriałnie semantycznie, są semantycznie dysjunkcyjne. Cechy znaniowe, które je różnią, są niejednorodne. Istotę opozycji tworzą więc cechy gramatyczne, a nie semantyczne. Opozycje te w języku polskim są trójczłonowe i charakteryzują rzeczowniki wyposażone jedynie w rodzaj gramatyczny, np. *ugór - łąka - pole, wstręt - radość - szczęście*.

O p o z y c j e s e m a n t y c z n e - charakteryzują się tym, że różnice semantyczne między ich członami są kategoriałne, sprowadzają się do jednej w zasadzie cechy referencjalnej. W języku polskim cechą tą jest płęć desygnatu. Opozycje te są dwuczłonowe i obejmują jedynie rzeczowniki ujawniające rodzaj naturalny (referencjalny).

W opozycjach asementycznych wszystkie trzy człony są w równym stopniu nacechowane (są to więc opozycje ekwipolentne), a nacechowanie to sprowadza się do różnych cech dystynktywnych. W opozycjach semantycznych mamy do czynienia przede wszystkim z opozycjami prywatnymi, tj. jeden z członów, zwykle jest nim rzeczownik rodzaju męskiego, jest nienacechowany - lub ekwipolentnymi,

³ Z a l i z n i a k, op. cit., s. 68.

⁴ Por. I. P. M u c z n i k, *Grammaticzeskije kategorii głagoła i imieni w sowremieniennom russkom litieraturnom jazykie*, Moskwa 1971, s. 181-182.

gdzie oba człony wprawdzie są nacechowane, ale nacechowanie dotyczy tej samej cechy kategorialnej. Opozycje te, zarówno prywatywne, jak i ekwipolentne, tworzą ciągi korelacyjne.

Szczególne miejsce wśród opozycji semantycznych zajmują opozycje rodzaju referencjalnego rzeczowników będących nazwami osób⁵. Nie obejmują one rzeczowników rodzaju nijakiego (nie posiadają one bowiem rodzaju naturalnego) oraz tych rzeczowników rodzaju męskiego i żeńskiego będących nazwami osób, które wprawdzie stanowią pary opozycyjne zróżnicowane co do rodzaju naturalnego, ale przeciwstawiające się przede wszystkim leksykalnie (np. *ojciec : matka, brat : siostra*). Bliskie są przez to opozycjom asemantycznym rzeczowników nie posiadających rodzaju naturalnego⁶.

Funkcją rodzaju naturalnego, jak wiadomo, jest wskazywanie na płeć desygnatu. Wskazywanie to może się odbywać w sposób gramatyczny i leksykalny, syntetyczny i analityczny⁷. Dla polszczyzny historycznej charakterystyczne było wskazywanie za pomocą techniki leksykalnej i gramatycznej, obie cechowała syntetyczność. Dla nowszej polszczyzny, w związku z czynnikami zewnątrzjęzykowymi i pozajęzykowymi, charakterystyczne jest wskazywanie płci desygnatu obok tradycyjnej techniki syntetycznej w sposób analityczny. Możemy zatem stwierdzić, że dzisiejsza polszczyzna dysponuje czterema sposobami (technikami) uzewnętrzniania rodzaju naturalnego rzeczowników:

1. Leksykalnym:

a) syntetycznym - *ojciec : matka;*

b) analitycznym - *dyrektor : pani dyrektor, koleżanka dyrektor, dyrektor Kowalska, dyrektor Anna Kubiak.*

2. Gramatycznym:

⁵ Celowo używam peryfrastycznego określenia, nie chcąc nadużywać terminu rzeczowniki osobowe; pragnę go zarezerwować dla tych leksemów rzeczownikowych, które charakteryzuje osobowość gramatyczna, a nie semantyczna, czyli jedynie dla pewnej grupy rzeczowników rodzaju męskiego, będących nazwami osób.

⁶ Por. J. Tokarski, *Z pogranicza metodyki i językoznawstwa*, Warszawa 1967, s. 73; Muczniak, *op. cit.*, s. 181.

⁷ Por. J. Reczek, recenzja: K. N. Nalibow, *Genus Versus Sexus. Professional Titles, Working Titles and Surnames for Women in Contemporary Standard Polish*, Berno 1973, *Jęz. Pol.* 1975, t. LV, z. 1, s. 63.

a) syntetycznym (słowotwórczym) - *dyrektor : dyrektorka, murzyn : murzynka, blondyn : blondynka, figlarz : figlarka;*

b) analitycznym (składniowym) - *dyrektor powiedział : dyrektorka powiedziała, nasz dyrektor nigdy się nie myli : nasza dyrektorka nigdy się nie myli.*

Trzeba dodać, że typy 1b i 2b (analityczne) są innowacją gramatyczną polszczyzny dwudziestowiecznej. Wbrew oporom części posługujących się językiem polskim szerzą się one i stają się normą współczesnej polszczyzny, co znalazło już wyraz w jej kodyfikacji⁸.

Semantyczne opozycje rzeczowników posiadających rodzaj naturalny znajdują odbicie szczególnie w gramatycznej technice wyrażania tej cechy.

Gramatyczna technika syntetyczna wskazywania na rodzaj referencjalny wykorzystuje możliwości polskiego systemu derywacyjnego. Powstają w ten sposób korelacyjne ciągi słowotwórczych par rzeczowników rodzaju męskiego i żeńskiego, w których rzeczowniki rodzaju żeńskiego z zasady są derywatami od rzeczowników rodzaju męskiego. Regularność derywacji jest prawie kategorialna, nie obejmuje tylko pewnych grup leksemów, od których nie tworzy się derywatów ze względów wewnątrzjęzykowych (m. in. tzw. "trudne" wymiany morfonologiczne) lub zewnątrzjęzykowych - derywat byłby nacechowany stylistycznie, czy wreszcie pozajęzykowych - wzrost roli i znaczenia kobiet w życiu społecznym⁹.

Powstałe w ten sposób pary derywacyjne tworzą wyraziste opozycje słowotwórcze i semantyczne. Są to opozycje prywatywne i ekwipolentne.

O p o z y c j e p r y w a t y w n e. Tworzą je m. in. następujące pary leksemów:

a) nazwy zawodów, funkcji, tytuły zawodowe itp.: *artysta : artystka, asystent : asystentka, dyrektor : dyrektorka, promotor : promotorka, więzień : więźniarka, poseł : posłanka, mistrz : mistrzyni;*

b) rzeczowniki wskazujące na cechy fizyczne i psychiczne osób: *chytrus : chytruska, debil : debilka, grubas : grubaska, kołtun :*

⁸ Zob. *Słownik poprawnej polszczyzny*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1973, s.v. nazwy i tytuły zawodowe kobiet, s. 385-386.

⁹ Por. D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego*, Warszawa 1971, s. 108-111.

koitunka, lizus : lizuska, pieszczoch : pieszczocha, samolub : samolubka, snob : snobka, gwiazda : gwiazdor¹⁰.

Cechą charakterystyczną tych opozycji jest, że ich człon pierwszy (zwykle rzeczownik rodzaju męskiego) jest nienacechowany, można go w odpowiednim kontekście podstawić w miejsce członu nacechowanego. Stało się to przyczyną zmian socjolingwistycznych, które doprowadziły do tego, że członu nienacechowanego (rzeczownika gramatycznie rodzaju męskiego) używa się często na oznaczenie osoby płci żeńskiej, co wymaga zastosowania odpowiedniej konstrukcji gramatycznej i prowadzi do wzrostu struktur analitycznych w języku. Obserwuje się stały wzrost tego rodzaju opozycji (tj. prywatnych) kosztem opozycji obustronnie nacechowanych (ekwipolentnych). O tym wzroście świadczą szczególnie te z wymienionych opozycji, w których występują rzeczowniki charakteryzujące cechy fizyczne lub psychiczne osobników (np. *chytus : chyturska, grubas : grubaska*). Nie wchodzi tu bowiem w grę względy pozajęzykowe, które mogą mieć wpływ na nieużywanie odpowiednich rzeczowników rodzaju żeńskiego, które są nazwami zawodów lub tytułami zawodowymi, naukowymi itp. kobiet.

O p o z y c j e e k w i p o l e n t n e. Tworzy je również bardzo rozbudowany ciąg opozycji proporcjonalnych, ale obustronnie nacechowanych. Obejmują one:

a) rzeczowniki wskazujące na przynależność narodową, pochodzenie, stosunki rodzinne, wyznaniowe itp.: *murzyn : murzynka, kresowiak : kresowianka, łodzianin : łodzianka, Niemiec : Niemka, hrabia : hrabina, markiz : markiza, szlachcic : szlachcianka, kum : kuma, stryj : stryjenka, szwagier : szwagierka, chrześcijanin : chrześcijanka, mnich : mniszka, karmelitanin : karmelitanka, norbertanin : norbertanka;*

b) rzeczowniki wskazujące na cechy fizyczne i psychiczne osób: *blondyn : blondynka, figlarz : figlarka, nudziarz : nudziarka, nabożniś : nabożnisia, strojniś : strojnisia, wygodniś : wygodnisia, porządnicki : porządnicka, wygodnicki : wygodnica, spóźnialski : spóźnialska;*

c) nazwy zawodów, zajęć, funkcji itp.: *akuszer : akuszerka, kelner : kelnerka, piastun : piastunka, pielęgniarz : pielęgniarzka, piosenkarz : piosenkarka, tańcerz : tancerka, harcerz : harcerka, koszykarz : koszykarka, siatkarz : siatkarka, sportsmen : sportsmenka.*

¹⁰ W ostatniej opozycji podstawę derywacji stanowi rzeczownik rodzaju żeńskiego.

We wszystkich tych opozycjach oba człony są jednakowo nacechowane semantycznie, nie można jednego z nich użyć zamiast drugiego, choć niektóre z opozycji przytoczonych wyżej bliskie są przejścia do klasy prywatnych. Szczególnie bliskie tego przejścia są opozycje z grupy b) (por. np. takie pary korelacyjne jak: *figlarz : figlarka, nudziarz : nudziarka*). Proces ten objął już większość tych leksemów w liczbie mnogiej, gdzie forma męskoosobowa odnosi się zarówno do osobników płci męskiej, jak i żeńskiej. Nie dotyczy to par korelacyjnych, w których skład wchodzi rzeczowniki kontrastujące rodzaj naturalny. np. nazwy członków zgromadzeń zakonnych.

Zdaniem autorów monografii poświęconej słowotwórstwu współczesnego języka rosyjskiego (w którym proces przechodzenia leksemów z opozycji ekwipolentnych do prywatnych ma o wiele szerszy zakres niż w polszczyźnie): "Zmiana stosunków w parach korelacyjnych [rzeczowników rodzaju męskiego i żeńskiego - J. M.] od opozycji obustronnie nacechowanych [ekwipolentnych - J. M.] do opozycji jednostronnie nacechowanych [prywatnych - J. M.] jest obiektywnym wskaźnikiem postępowości (progressivnosti) tych zmian w języku"¹¹.

Wśród par derywacyjnych przeciwstawiających rodzaj gramatyczny męski żeńskiemu istnieją takie, których nie można włączyć do systemu opozycji semantycznych, tj. uwydatniających rodzaj naturalny. Taką jest np. opozycja *maszynista : maszynistka*. Jest to opozycja ekwipolentna, leksykalna, asemantyczna, bowiem poza semantyczną cechą referencjalną (płeć) leksemy te zawierają też różną treść leksykalną, *maszynista* to 'mechanik prowadzący lokomotywę lub obsługujący maszynę', *maszynistka* zaś to 'kobieta pisząca zawodowo na maszynie'. Istnieje też szereg leksemów nie mających par korelacyjnych z tego powodu, że odpowiednie leksemy, które można by zestawić w pary mają zupełnie inne znaczenie leksykalne, np. *pilot - pilotka* 'rodzaj czapki', *pielgrzym - pielgrzymka* 'wędrowka do miejsc kultu', *szofer - szofera* 'kabina szofera'¹².

¹¹ *Russkij jazyk i sowietskoe obszczestwo. Socyologo-lingwistyczeskije issledowanije. Słowoobrazowanie sowiennennogo russkogo literaturnogo jazyka*, Moskwa 1968, s. 213.

¹² Por. Buttler, Kurkowska, Satkiewicz, *op. cit.*, s. 109.

Poza korelacją znajduje się też pewna (dość liczna) grupa rzeczowników rodzaju męskiego i żeńskiego, będących nazwami osób, które, moim zdaniem, nie posiadają rodzaju naturalnego i mogą odnosić się do osób płci obojga zachowując właściwy sobie rodzaj gramatyczny męski lub żeński. Takimi rzeczownikami są na przykład leksemy: *golec, kujon, majsterkowicz, majsterklepka, malec, maluch, mruk, niedowiarek, odbiorca, odludek, przyzwoitka, rodzic*¹³, *samo-uk, świadek*¹⁴, *widz, wódz, wróg, wyborca, zuch, żółtodziób* itp. Szczególnie liczne są tego rodzaju rzeczowniki ekspresywne, takie jak: *brudas, chudzielec, ćwok, flejtuch, gaduła, gamoń, głodomór, gułaj, kurdupel, matolek, mazgaj, natręciuch, nicpoń, niedojda, nieuk, niezguła, nygus, obibok, ospaluch, piecuch, pokurcz, półgłówek, próżniak, przygiup, rozczochraniec, rudzielec, tępak, wiercipięta, wycieruch, wymoczek, wypędek, zdechlak, żarłok* itp.

Poza korelacją pozostają też te rzeczowniki, które posiadają wprawdzie rodzaj naturalny, lecz nie mają odpowiednich par korelacyjnych. Odpowiednie derywaty opozycyjne nie powstają tu zazwyczaj ze względów leksykalnych, często pozajęzykowych. Większość leksemów tej grupy ma silne zabarwienie ekspresywne. Należy tu znaczna grupa rzeczowników rodzaju męskiego, takich jak: *andrus, babiarz, bawidamek, bandzior, bibosz, bubek, chłystek, cywil* [!], *drab, dragal, gach, gołowąs, lalusz, młokos, niewieściuch, obwieś, ochlapus, opryszek, ramol, wyrostek, zbir, żulik* itp.

Z rzeczowników rodzaju żeńskiego należą tu m. in.: *czizia, hetera, jędza, ksantypa, megiera, siksa, siusiumajtko, szantrapa, zdzira* itp. Na szczególną uwagę zasługują leksemy: *babsztyl, babus, garnkotłuk, kociak, kopciuszek, podłotek*. Mają one rodzaj gramatyczny męski, a naturalny żeński, mogą się odnosić tylko do kobiet.

Występowanie jednego z członów opozycji prywatywnej w charakterze nienacechowanego pozwala zastosować go w funkcji wykładnika referencjalnego obu opozycyjnych rodzajów. Prowadzi to do małego obciążenia członów nacechowanych, a nawet do ich zaniku. Stąd na oznaczenie obu znaczeń referencjalnych używa się jedynie wyrazów rodzaju męskiego: *dyrektor, dziekan, mistrz, promo-*

¹³ Por. B. K r e j a, *Drobiaszki słowotwórcze*. 13. *Rodzic 'ojciec lub matka'*, Jęz. Pol. 1977, t. LVII, z. 3, s. 198-199.

¹⁴ Por. B u t t l e r, K u r k o w s k a, S a t k i e w i c z, op. cit., s. 111. Autorki, moim zdaniem niesłusznie, traktują tego typu rzeczowniki jako współnorodzajowe.

tor, lizus, samolub itp. Powoduje to też, że obok nowo tworzonych lub nowo zapożyczanych leksemów o wykładniku męskim kategorii gramatycznej rodzaju nie pojawiają się parowe derywaty żeńskie. Są to leksemy typu: *adiunkt, biolog, geolog, ftyzjatra, iogopeda*.

Występowanie członu nienacechowanego w funkcji wykładnika obu opozycyjnych rodzajów dotyczy zwłaszcza użyć w liczbie mnogiej, gdzie formy rodzaju męskoosobowego są semantycznie nienacechowane; formy: *murzyni, Słowianie, Polacy, rodzianie, rodacy, obywatele, chrześcijanie, artyści, lekarze, sportowcy, uczniowie* odnoszą się zarówno do osób płci męskiej, jak i żeńskiej.

Jeśli idzie o formy liczby pojedynczej, to w funkcji wykładnika obu rodzajów występuje częściej człon nienacechowany wówczas, gdy desygnat traktowany jest w sposób nie sprecyzowany, ogólny. Tym uzasadnione są na przykład formy męskie rzeczowników w nazwach dni poświęconych przedstawicielom różnych zawodów (*Dzień Nauczyciela, Dzień Kolejarza, Dzień Pracownika Służby Zdrowia*), w dokumentach i zwrotach urzędowych, odnoszących się do obojga płci (por. np. *Kodeks Ucznia*, tylko formy rodzaju męskiego w tekście ślubowania studenckiego i regulaminu studiów) oraz w wielu innych tekstach (pisanych i mówionych), gdzie idzie o desygnat charakteryzowany ze względu na zawód (zajęcie, stanowisko, funkcję) a nie o konkretną osobę, która ten zawód wykonuje¹⁵.

W języku polskim, podobnie jak we wszystkich słowiańskich, istnieje pokaźna grupa rzeczowników tzw. wspólnorodzajowych (nazywanych też dwurodzajowymi). Należą do niej rzeczowniki: *kaleka, sierota, służa* oraz liczna grupa ekspresywizmów, takich jak: *ciamajda, łamaga, niezdara, oferma*. Mogą one bez zmiany formy gramatycznej, a jedynie przy pomocy zróżnicowanej kongruencji wyrażać rodzaj naturalny osób, do których się odnoszą.

Pozornie do tej samej grupy należą nienacechowane człony opozycji semantycznych, używane na oznaczenie osób płci obojga (*dyrektor, geolog, uczeń* itp.). Wspólną cechą gramatyczną lekse-

¹⁵ Na zagadnienie to zwraca uwagę M u c z n i k, *op. cit.*, s. 219, ilustrując je przykładami: *W komnacie woszyła traktoristka - W komnacie woszeł traktorist - Sowchozu nużen traktorist*. "W przykładzie trzecim kontekst wyraźnie wskazuje na to, że w tym wypadku ma się na myśli tylko cechy zawodowe osoby niezależnie od przynależności do tej czy innej płci".

mów typu *sierota* i *geolog* jest to, że ich rodzaj gramatyczny wyrażany jest w sposób analityczny. Różnica polega jednak na tym, że leksemy typu *geolog* wyrażają różnice rodzajowe nie tylko za pomocą różnej kongruencji, ale też różnej odmiany. Użyte na oznaczenie osób pici żeńskiej są w liczbie pojedynczej nieodmienne. Dało to podstawę do stanowiska, jakie w polskim językoznawstwie sformułował R. Laskowski¹⁶, że są to derywaty żeńskie od odpowiednich rzeczowników męskich, tj. słownikowo homonimiczne. W związku z tą zasadniczą różnicą gramatyczną między leksemami typu *sierota* i *geolog* sądzę, że wyrazy typu *sierota* nie tworzą opozycji rodzajowych (rodzaju naturalnego), zaś ich rodzaj żeński lub męski są tekstowymi (kombinatorycznymi) wariantami, gdzie męskość lub żeńskość wyrażana jest analitycznie (przy pomocy odpowiedniego uzgodnienia formy określeń i orzeczenia)¹⁷. W przypadku rzeczowników typu *dyrektor*, *geolog*, *logopeda* mamy natomiast do czynienia z ekwipolentną opozycją dwu leksemów homonimicznych słownikowo: $dyrektor_1 : dyrektor_2$ (oba człony nacechowane), gdzie cechami relewantnymi są: dla $dyrektor_1$ odmiennosc w obu liczbach, męski typ morfologiczny i męski typ uzgodnienia składniowego, dla $dyrektor_2$ nieodmienność w liczbie pojedynczej i żeński typ uzgodnienia składniowego (pełny lub niepełny), czasami też dodatkowe środki leksykalne (*pani*, *koleżanka*, imię własne).

Fakt powstania derywowanego od rzeczownika rodzaju męskiego ($dyrektor_1$) rzeczownika żeńskiego ($dyrektor_2$) nie wyklucza jednak możliwości zastosowania w dalszym ciągu członu nienacechowanego opozycji $dyrektor : dyrektorka$ w funkcji wykładnika obu opozycyjnych rodzajów, co powoduje, że także w parze korelacyjnej $dyrektor_1 : dyrektor_2$ człon pierwszy może być nienacechowany.

Zatem ewolucję opozycji tej klasy rzeczowników można przedstawić w następujący sposób: 1) $dyrektor [+]$: $dyrektorka [+]$ → 2) $dyrektor [-]$: $dyrektorka [+]$ → 3) $dyrektor_1 [+ -]$: $dyrektor_2 [+]$.

Przedstawione tu zagadnienie opozycji semantycznych rzeczowników oznaczających osoby we współczesnym języku polskim stano-

¹⁶ Głos w dyskusji [w:] *Kategorie gramatyczne grup imiennych w języku polskim*, Wrocław 1976, s. 91.

¹⁷ Ku takiej interpretacji zdaje się skłaniać również R. L a s k o w s k i w cytowanym wyżej głosie w dyskusji, zob. przyp. 16.

wi próbę funkcjonalnego ujęcia elementów semantycznych kategorii gramatycznej rodzaju, co jest nieodzowne dla pełnego opisu tej kategorii.

Uniwersytet Łódzki
Łódź

Jan Mączyński

SEMANTIC OPPOSITIONS OF PERSONAL NOUNS IN CONTEMPORARY POLISH

Polish personal nouns demonstrate not only grammatical features of gender (selective gender) but also the 'sex of the designation (natural reference gender). Only masculine and feminine nouns have natural gender. These nouns form oppositions. We distinguish between privative oppositions: *dyrektor* : *dyrektorka*, *grubas* : *grubaska*, and equipollent oppositions: *murzyn* : *murzynka*, *blondyn* : *blondynka*, *kelner* : *kelnerka*. There are certain correlations between them.

In privative oppositions masculine nouns are the non-distinctive elements. They frequently play the role of indexes in both oppositional reference genders. It refers, first of all, to names of jobs, positions, titles and to the use in plural. The use of masculine nouns as the index of both genders (i.e. masculine and feminine) gives such homonyms as: *dyrektor*₁ : *dyrektor*₂. In such homonym pairs the lexeme *dyrektor*₁ is masculine and *dyrektor*₂ is feminine derived from *dyrektor*₁.